

Konsolidə olunmuş maliyyə hesabatlarının aydınlığına təsir edən amillərin regressiya analizi

Mirzaman Salayev

Xülasə. Məqalədə konsolidə olunmuş maliyyə hesabatlarının aydınlığına təsir edən metodoloji amillər araşdırılır. Tədqiqatın nəzəri bazası iqtisadi vahid yanaşması, nəzarət meyarı, qrupdaxili əməliyyatların silinməsi və vahid uçot siyasətinin tətbiqi ilə əlaqələndirilmişdir. Empirik hissə xidmət sferasında mühasibat uçotu, audit və maliyyə idarəetməsi üzrə çalışan 152 respondentin sorğu nəticələrinə əsaslanır. Likert tipli suallar bloku üzrə Cronbach alfa əmsali 0,987 olmuşdur. Çoxdəyişənli xətti regressiya modelində asılı dəyişən kimi konsolidə hesabatların maliyyə vəziyyətini ayrıca hesabatlardan daha aydın göstərməsi fikri götürülmüşdür. Müstəqil dəyişənlər qrupdaxili borc və alacaqların tutuşdurulması, daxili əməliyyatların silinməsi, uçot siyasətlərinin uyğunlaşdırılması, ehtiyatların hesablanması və açıqlamaların keyfiyyətidir. Model yüksək izahat gücü göstərmişdir: $R^2=0,944$, $F=489,509$, $p<0,001$. Nəticələrə görə aydınlığı əsasən qrupdaxili borc və alacaqların düzgün uzlaşdırılması və ehtiyatların əsaslandırılmış hesablanması izah edir. Məqalədə rəqəmsal paketlər, vahid kodlaşdırma və audit izi üzrə praktik təkliflər verilmişdir.

Açar sözlər: konsolidə olunmuş, maliyyə hesabatları, qrupdaxili əməliyyatlar, ehtiyatların hesablanması, maliyyə vəziyyəti hesabatı, açıqlama keyfiyyəti

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, magistrant, Bakı, Azərbaycan

E-poçt: mirzamansalayev@gmail.com

Daxil oldu: 1 Noyabr 2025; Qəbul edildi: 31 Mart 2026; Onlayn dərc edilib: 28 May 2026

© Müəllif(lər) 2026. Bu, Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 Beynəlxalq Lisenziyası (CC BY-NC 4.0) şərtləri altında paylanan açıq girişli məqalədir.

Regression Analysis of Factors Affecting the Clarity of Consolidated Financial Statements

Mirzaman Salayev

Abstract. The article examines methodological factors affecting the clarity of consolidated financial statements. The theoretical framework is linked to the economic entity approach, the control criterion, elimination of intra-group transactions and application of uniform accounting policies. The empirical part is based on survey data collected from 152 respondents working in accounting, audit and financial management in the service sector. The Cronbach alpha coefficient for the Likert-scale items was 0.987. In the multiple linear regression model, the dependent variable was the perception that consolidated statements present the financial position more clearly than separate statements.

The independent variables covered reconciliation of intra-group receivables and payables, elimination of intra-group transactions, harmonization of accounting policies, provision measurement and disclosure quality. The model demonstrated strong explanatory power: $R^2=0.944$, $F=489.509$, $p<0.001$. The findings indicate that reporting clarity is mainly explained by accurate reconciliation of intra-group balances and well-grounded provision calculations. Practical proposals are made on digital consolidation packages, unified coding mechanisms and stronger audit trails.

Keywords: consolidated financial statements, regression analysis, intra-group transactions, provision calculation, statement of financial position, disclosure quality

Azerbaijan State University of Economics, Master's student, Baku, Azerbaijan

E-mail: mirzamansalayev@gmail.com

Received: 1 November 2025; Accepted: 31 March 2026; Published online: 28 May 2026

© The Author(s) 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

Giriş

Konsolidə olunmuş maliyyə hesabatları qrup şəklində fəaliyyət göstərən müəssisələrin maliyyə vəziyyətini ayrıca hüquqi şəxslərin sərhədlərindən kənarda təqdim edir. Ana müəssisə ilə törəmə müəssisələrin aktivləri, öhdəlikləri, kapitalı, gəlirləri və xərcləri vahid iqtisadi məntiq altında birləşdirildikdə istifadəçi qrupun ümumi resurs bazasını, borclanma yükünü və risk strukturunu daha dolğun qiymətləndirir. Ayrı-ayrı maliyyə hesabatları hüquqi məsuliyyət və vergi məqsədləri üçün zəruri olsa da, qrupun real maliyyə mövqeyini təkbəşinə göstərmir. Konsolidə yanaşmanın nəzəri əsası iqtisadi vahid konsepsiyası ilə izah edilir; həmin konsepsiya qrupu idarəetmə və nəzarət baxımından vahid hesabat subyekti kimi qəbul edir (Müller, 2011; Săcărin, 2008). Beynəlxalq maliyyə hesabatlılığı sistemində konsolidə hesabatların tətbiqi nəzarət meyarı ilə əlaqələndirilir. IFRS 10 standartı ana müəssisənin digər subyekt üzərində səlahiyyətə, dəyişkən gəlirlərə məruz qalma və həmin gəlirlərə təsir etmək imkanına malik olduğu hallarda konsolidasiya öhdəliyinin yarandığını göstərir (IASB, 2011). Qrupdaxili satışların, xidmətlərin, borc və alacaqların silinməsi konsolidə göstəricilərin süni şişirdilməsinin qarşısını alır. Uçot siyasətlərinin uyğunlaşdırılması isə eyni iqtisadi hadisələrin qrup daxilində eyni qayda ilə tanınmasını təmin edir (IFRS Foundation, 2018).

Azərbaycan şəraitində xidmət sektorunda qrup strukturlarının genişlənməsi konsolidə hesabatların aydınlığı məsələsini daha görünən edir. Ticarət şəbəkələri, telekommunikasiya, logistika, maliyyə xidmətləri və rəqəmsal xidmətlər üzrə fəaliyyət göstərən qruplarda müxtəlif proqram mühitləri, fərqli uçot vərdişləri və daxili xidmət müqavilələri eyni hesabat dövründə bir neçə metodoloji risk yaradır. Belə vəziyyətdə hesabatın aydınlığı yalnız rəqəmlərin cəmlənməsi ilə təmin edilmir; məlumatın mənşəyi, silinmə mexanizmi, ehtiyatların hesablanma bazası və açıqlamaların izah gücü birlikdə qiymətləndirilməlidir. Məqalənin məqsədi konsolidə olunmuş maliyyə hesabatlarının aydınlığına təsir edən amilləri nəzəri və empirik əsasda təhlil etməkdir.

Tədqiqat

Tədqiqatın nəzəri hissəsi konsolidasiya prosesinin məzmununu, hesabatın iqtisadi məqsədini və metodoloji tələblərini əhatə edir. Konsolidasiya zamanı ana və törəmə müəssisələrin müvafiq maddələri sətir üzrə birləşdirilir, qrupdaxili əməliyyatlar isə hesabatlardan çıxarılır. Burada əsas məsələ hesabatın hüquqi şəxslər üzrə deyil, qrupun xarici tərəflərlə münasibətləri üzrə oxunmasıdır.

Daxili borcun eyni zamanda bir tərəfdə aktiv, digər tərəfdə öhdəlik kimi qalması konsolidə maliyyə vəziyyətini təhrif edir. Eyni məntiq daxili satışlardan yaranan gəlir və mənfəətə də aiddir; qrup öz daxilində mənfəət yarada bilmədiyinə görə həmin məbləğlər yekun nəticələrdən çıxarılmalıdır (Davis və Largay, 2008).

Empirik hissə sorğu məlumatları əsasında qurulmuşdur. Sorğuda xidmət sferasında çalışan 152 mütəxəssis iştirak etmişdir. Respondentlərin peşə tərkibi mühasibləri, auditorları, daxili auditorları, maliyyə menecerlərini və analitikləri əhatə etmişdir. Seçim məntiqi konsolidə hesabatların hazırlanması və yoxlanması ilə əlaqəsi olan şəxslərin mövqeyini ölçməyə əsaslanır. Q10 konsolidə hesabatların qrupun maliyyə vəziyyətini ayrıca hesabatlardan daha aydın göstərməsi barədə nəticə dəyişəni kimi qəbul edilmiş, Q11-Q15 isə müstəqil dəyişənlər kimi modelə daxil edilmişdir. Likert tipli suallar üzrə daxili uyğunluq Cronbach alfa əmsalı ilə qiymətləndirilmişdir. Əldə edilən 0,987 göstəricisi dəyişənlərin eyni ümumi konstruksiyanı, yəni konsolidə hesabatların keyfiyyət və aydınlıq ölçüsünü ifadə etdiyini göstərir. Sorğu cavablarının ilkin bölgüsü konsolidə prosesində ən çox vaxt aparan mərhələnin qrupdaxili borc və alacaqların tutuşdurulması olduğunu göstərmişdir. Bu mərhələ respondentlərin 28,9%-i tərəfindən əsas vaxt yükü kimi qeyd edilmişdir. Problem tipləri üzrə ən yüksək göstərici qrupdaxili əməliyyatların tam silinməsi ilə bağlı olmuşdur: 27,0%. Valyuta məzənnələrinin düzgün tətbiq olunmaması 25,0%, ehtiyatların və qiymətləndirmələrin müxtəlif üsullarla hesablanması isə 21,7% səviyyəsində qiymətləndirilmişdir. Bu rəqəmlər göstərir ki, konsolidə hesabatın aydınlığı daha çox məlumatların mexaniki cəmlənməsindən deyil, qrupdaxili münasibətlərin dəqiq təmizlənməsindən asılıdır.

Cədvəl 1

Regressiya modelinin ümumi göstəriciləri

Göstərici	Qiymət	Şərh
R	0,971	Dəyişənlər arasında çox yüksək əlaqə
R ²	0,944	Asılı dəyişəndəki variasiyanın 94,4%-i izah olunur
Düzəldilmiş R ²	0,942	Modelin izahat gücü müşahidə sayına görə sabit qalır
F	489,509	Modelin ümumi statistik əhəmiyyətliyi yüksəkdir
Sig.	0,000	$p < 0,001$ səviyyəsində model əhəmiyyətlidir
SEE	0,285	Proqnoz xətası aşağı səviyyədədir

Mənbə: Araşdırma nəticəsində müəllif tərəfindən ümumiləşdirilmişdir.

Çoxdəyişənli xətti regressiya modeli ən kiçik kvadratlar üsulu ilə qiymətləndirilmişdir. Modelin ümumi göstəriciləri konsolidə hesabatların aydınlığına dair rəyin seçilmiş metodoloji amillərlə yüksək səviyyədə izah olunduğunu göstərir. Burada əsas məsələ yalnız modelin statistik uyğunluğu deyil, əmsalların hansı istiqamətdə və hansı güclə təsir göstərməsidir.

Cədvəl 2

Regressiya əmsalları və əhəmiyyətlik səviyyəsi

Müstəqil dəyişən	B	Beta	t	Sig.
Q11. Qrupdaxili borc və alacaqlar	0,757	0,722	9,552	0,000
Q12. Daxili əməliyyatların silinməsi	-0,016	-0,017	-0,210	0,834
Q13. Uçot siyasətlərinin uyğunlaşdırılması	0,020	0,018	0,264	0,792

Müstəqil dəyişən	B	Beta	t	Sig.
Q14. Ehtiyatların hesablanması	0,264	0,265	2,711	0,008
Q15. Açıqlamaların keyfiyyəti	0,001	0,001	0,010	0,992

Mənbə: Araşdırma nəticəsində müəllif tərəfindən ümumiləşdirilmişdir.

Əmsallar göstərir ki, Q11 dəyişəni modelin ən güclü izahediciyidir. Qrupdaxili borc və alacaqların düzgün tutuşdurulmaması haqqında razılıq balı artdıqca konsolidə hesabatların maliyyə vəziyyətini daha aydın göstərməsi barədə rəy də yüksəlir. B əmsalının 0,757 olması həmin faktorun praktiki çəkisini göstərir. Bu nəticə konsolidə balansın mahiyyəti ilə uyğundur: qrupun öz daxilində olan borc münasibətləri yekun hesabatda saxlanıldıqda aktiv və öhdəliklər real iqtisadi vəziyyətdən artıq görünür. Q14 dəyişəni də statistik baxımdan əhəmiyyətli çıxmışdır. Ehtiyatların hesablanması üzrə B əmsalı 0,264, p dəyəri isə 0,008 olmuşdur. Ehtiyatların hesablanması xüsusilə maliyyə alətləri, debitor borclar, zərərli nəticələrə bilən müqavilələr və dəyərsizləşmə riskləri olan aktivlər üzrə konsolidə hesabatın aydınlığına təsir edir. Hər törəmə müəssisə eyni riskə fərqli qiymət verdikdə qrup səviyyəsində aktivlərin xalis dəyəri müqayisə edilə bilmir.

Q12, Q13 və Q15 dəyişənləri nəzəri baxımdan vacib olsa da, modeldə ayrıca statistik təsir göstərməmişdir. Daxili əməliyyatların silinməsi və uçot siyasətlərinin uyğunlaşdırılması üzrə əhəmiyyətsiz nəticə həmin amillərin lazımsız olması kimi izah edilə bilməz. Daha əsaslı şərh ondan ibarətdir ki, respondentlərin böyük hissəsi bu tələbləri konsolidə prosesin baza şərti kimi qəbul edir və cavablar arasında kifayət qədər fərq yaranmır. Açıqlamaların keyfiyyəti üzrə sıfıra yaxın əmsal isə yerli praktikada hesabat qeydlərinin hələ də rəqəmlərin izahından daha çox formal tamamlayıcı blok kimi görülməsinə işarə edir (Glaum və b., 2013).

Tədqiqat nəticələri nəzəri çərçivə ilə empirik göstəriciləri eyni xəttə gətirir. İqtisadi vahid yanaşması qrupdaxili münasibətlərin hesabatlardan çıxarılmasını tələb edir, reqressiya nəticələri isə həmin tələbin hesabat aydınlığının ən güclü empirik izahediciyi olduğunu göstərir. Ehtiyatların hesablanması üzrə tapıntı da IFRS 9 və Konseptual Çərçivənin ehtiyatlı qiymətləndirmə məntiqi ilə uyğun gəlir. Burada aydınlıq yalnız sadə dil və ya qısa qeyd məsələsi deyil; aydınlıq rəqəmin iqtisadi məzmununun təhrif olunmadan təqdim edilməsidir. Praktik səviyyədə nəticələr qrup daxilində vahid konsolidasiya paketinin, standart kodlaşdırma sisteminin və elektron düzəliş jurnalının tətbiqini zəruri edir. Hər bir qrupdaxili əməliyyat qarşı tərəf kodu, müqavilə növü və dövr identifikatoru ilə daxil edildikdə silinmə fərqləri daha tez aşkar olunur. Ehtiyatların hesablanması üçün qrup səviyyəli metodoloji matris hazırlanmalı, həmin matris aktiv növü, risk kateqoriyası, istifadə edilən fərziyyə, məlumat mənbəyi və təsdiq edən bölmə üzrə minimum sahələri əhatə etməlidir. Məqalənin empirik nəticələri xidmət sektorunda konsolidasiya prosesinin sırf normativ uyğunluqdan kənara çıxdığını göstərir. Qrupdaxili hesablaşmaların düzgün aparılması rəhbərlik üçün likvidlik və borclanma qərarlarının, investor üçün risk qiymətləndirməsinin, auditor üçün isə əhəmiyyətli təhrif riskinin əsas yoxlama nöqtəsinə çevrilir. Ehtiyatların hesablanması da oxşar şəkildə həm balans maddələrini, həm mənfəət göstəricilərini, həm də kapitalın saxlanma keyfiyyətini formalaşdırır.

Nəticə

Aparılmış təhlil göstərir ki, konsolidə olunmuş maliyyə hesabatlarının aydınlığı yalnız hesabat formasının mövcudluğu ilə təmin edilmir. Aydınlıq qrupdaxili borc və alacaqların düzgün tutuşdurulması, ehtiyatların eyni metodoloji baza ilə hesablanması, uçot siyasətlərinin uyğunlaşdırılması və açıqlamaların iqtisadi məzmunu izah etməsi ilə formalaşır. Reqressiya modelinin nəticələrinə görə ən güclü təsir qrupdaxili hesablaşmaların uzlaşdırılması üzrə müəyyən

edilmişdir. Qrup daxilində qalan qarşılıqlı tələblər silinmədikdə hesabat istifadəçiyə real maliyyə mövqeyi deyil, təkrar sayılmış aktiv və öhdəlik həcmi təqdim edir.

Ehtiyatların hesablanması ikinci statistik əhəmiyyətli faktor kimi müəyyən edilmişdir. Qrup daxilində eyni riskə müxtəlif müəssisələr tərəfindən fərqli qiymət verilməsi aktivlərin xalis dəyərini və mənfəət göstəricilərini dəyişdirə bilər. Buna görə konsolidə hesabat hazırlayan müəssisələr ehtiyatlar üzrə vahid qiymətləndirmə matrisindən istifadə etməli, fərziyyələri və məlumat mənbələrini sənədləşdirməli, hər düzəlişi elektron audit izi ilə əlaqələndirməlidirlər. Uçot siyasətləri və açıqlamalar üzrə nəticələr isə daha çox institusional davranış fərqi göstərir; bəzi tələblər baza qayda kimi qəbul olunur, açıqlama keyfiyyəti isə praktikada hələ tam qiymətləndirilmir. Tədqiqatın nəticələri əsasında xidmət sektorunda fəaliyyət göstərən qruplar üçün üç praktik istiqamət daha əsaslı görünür. Qrupdaxili əməliyyatlar vahid kodlaşdırma və qarşı tərəf təsdiqi ilə aparılmalı, konsolidə paketlər elektron formada standartlaşdırılmalı, düzəlişlər üzrə sübut bazası dövr sonunda deyil, əməliyyatın tanındığı mərhələdən qurulmalıdır. Bu tədbirlər hesabatın hazırlanma müddətini qısaldır, təkrar düzəlişləri azaldır və auditor üçün yoxlanıla bilən iz yaradır. Gələcək araşdırmalarda modelin sektorlar üzrə müqayisəli tətbiqi, açıqlama mətnlərinin oxunaqlılığı və rəqəmsal konsolidasiya platformalarının hesabat keyfiyyətinə təsiri ayrıca qiymətləndirilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Abbasov, Q. Ə. (2019). *Mühasibat uçotunun nəzəriyyəsi*. Elm.
2. Azərbaycan Respublikasının Mühasibat uçotu haqqında Qanunu. (2004).
3. Baker, R. E., Christensen, T. E., & Cottrell, D. M. (2011). *Essentials of advanced financial accounting*. McGraw-Hill Higher Education.
4. Barth, M. E., Landsman, W. R., & Lang, M. H. (2008). International accounting standards and accounting quality. *Journal of Accounting Research*, 46(3), 467–498.
5. Dalatu, G. Z., Leah, K. N., & Mustapha, L. O. (2022). Issues of control in accounting: A comparative analysis of IAS 27 and IFRS 10. *European Journal of Accounting, Auditing and Finance Research*, 10(8), 39–47.
6. Davis, M., & Largay, J. (2008). Consolidated financial statements. *The CPA Journal*, 78(2), 26–31.
7. Glaum, M., Schmidt, P., Street, D. L., & Vogel, S. (2013). Compliance with IFRS 3 and IAS 36 disclosure requirements across European countries. *Accounting and Business Research*, 43(3), 163–204.
8. Hamidov, H. İ., & Ağasərov, E. F. (2019). Konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarının formalaşmasının metodoloji əsasları. *UNEC Elmi Xəbərləri*, 7(7), 60–70.
9. Hsu, A. W., Duh, R. R., & Cheng, K. (2012). Does the control-based approach to consolidated statements better reflect market value than the ownership-based approach? *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 27(4), 573–593.
10. IASB. (2011). *International Financial Reporting Standard 10: Consolidated financial statements*. IFRS Foundation.
11. IFRS Foundation. (2018). *Conceptual framework for financial reporting*. IFRS Foundation.
12. Müller, V. O. (2011). Value relevance of group financial statements based on entity vs parent company theory. *Accounting and Management Information Systems*, 10(3), 326–350.
13. Săcărin, M. (2008). Consolidation theories and their implications in financial reporting. *Audit Financiar*, 6(10), 29–39.
14. Yip, R. W. Y., & Young, D. (2012). Does mandatory IFRS adoption improve information comparability? *The Accounting Review*, 87(5), 1767–1789.